

УДК 821.161.2 Р. Іванченко

ТАЇСА ЛІТВИНЧУК

м. Київ

tajisa.litvynchuk@ukr.net

ЯЗИЧНИЦЬКИЙ ТА ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДИСКУРСИ Й ОБРАЗ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО МІСТА У ТВОРЧОСТІ РАЇСИ ІВАНЧЕНКО («ЗРАДА, АБО ЯК СТАТИ ВОЛОДАРЕМ» Й «ОТРУТА ДЛЯ КНЯГИНІ»)

Статтю присвячено вивченню особливостей язичницького й християнського дискурсів в умовах становлення та функціонування середньовічного міста в історичних романах «Зрада, або Як стати володарем» й «Отрута для княгині» Раїси Іванченко. З'ясовано, що язичницький спосіб осягнення дійсності втілюється в оприявленні волхвів, локусу язичницьких капищ та символічності вкладених у них смислів, які репрезентують міський простір. Натомість співіснування віри предків і християнства у творчості Р. Іванченко реалізується у відтворенні зміни свідомості містян – одночасному молінні до язичницьких й християнських богів. Простежено, що труднощі у співіснуванні обох вірувань на державному рівні представлено авторкою через амбівалентність міста і його околиць, принципові розбіжності щодо визначальної вищої сили – волхвів чи священнослужителів.

Ключові слова: місто, Середньовіччя, християнство, язичництво, Р. Іванченко.

Зростання наукового інтересу до проблеми ментальних особливостей становлення давньоруської державності, включаючи її суспільний і релігійний виміри, передбачає зосередження уваги дослідників на вивченні феномену середньовічної міської культури як однієї із форм репрезентації доби. Ключовим аспектом функціонування міста доби Середньовіччя є співіснування у його межах язичницьких вірувань і християнства, що втілюється у різних формах суспільного буття. Дослідження М. Брайчевського [4], архімандрита Віктора (Бедя) [22], В. Івакіна [22], С. Шумила [22] та інших переконливо вказують на існування перших християнських впливів на Русі за часів правління Оскольда до їх офіційного утвердження на державному рівні. Відтак потребує уваги художньо репрезентована в історичних романах про Давню Русь Р. Іванченко дослідницька концепція щодо принципів поширення й існування християнства та його співіснування з язичництвом («Історія без міфів. Бесіди з історії української державності» [10]). Адже студіювання творчості письменниці (праці В. Ніколаєнко [17], О. Мізінкіної [16], Н. Башук [2] та інших) ґрунтувалися переважно на вивченні полемічної тематики, елементах композиції й стилю творів, язичництві як складовій на-

ціональної ідентичності тощо, у той час як науковий аналіз особливостей функціонування середньовічного міста в умовах поширення християнства і його співіснування з язичництвом представлено не було.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей авторської інтерпретації середньовічного міста (IX–X століття) в умовах поширення нової для Русі віри та співіснування перших християнських впливів й язичницьких традицій.

Часові межі романів «Зрада, або Як стати володарем» і «Отрута для княгині» Р. Іванченко охоплюють IX–X століття, тобто період становлення державності Київської Русі. У полі зору авторки перебувають Полянська, Новгородська і Древлянська землі з відповідними містами-центрами: Києвом, Новгородом й Іскоростенем. Зосередження уваги на становленні державності Київської Русі та її місця у межах геополітичної картини світу дає змогу окреслити домінантні риси топосу середньовічного міста, які репрезентують ментальний вимір співіснування й синкретизму християнства і язичництва. Адже підтримку і заступництво у вищих сил шукали не лише пересічні містяни, благаючи язичницьких богів про добробут своєї сім'ї та свій власний, але й ті, від рішення яких залежав

подальший вектор розвитку державності, – князі, воєводи, бояри. Отож, видається доцільним вказати про існування цілковитої взаємозалежності сакрального і профанного у всіх сферах людського існування та їх невіддільність від інших форм буття.

Відображення міського простору IX століття в романах Р. Іванченко, його топографії безпосередньо пов'язано з язичницькими віруваннями, які визначалися тяжінням до суб'єктивізації природного, здатністю пояснити і виправдати явища і процеси, що не піддаються раціональному осмисленню (зовнішня краса, талант, нещастя тощо), можливістю отримати захист і допомогу тощо. Йдеться, зокрема, про наділеність соціально значущих осіб (волхви, які сприймалися як посередники між профанним і сакральним – язичницькими богами) атрибутом ментальної непогрішності. Це, на думку Я. Калакури, є поштовхом до сприйняття висловленого ними (у т.ч. й знаки природи, якими начебто вони передають ставлення до ситуації) як істинних, адже осмислювались як такі, що мали божественне походження [12, 140–141].

У творчості Р. Іванченко найбільш предметно такий спосіб досягнення дійсності простежується у відображенні *волхвів*, які виступають ретрансляторами волі богів, *локусу язичницьких капищ* і *язичницьких ідолів*. Значимість *волхвів*, урочистість їхнього існування для давньоруського суспільства підкреслена встановленням прямої залежності політичної стабільності держави від їх пророцтва, добробуту населення, переконаності останнього у покровительстві добрих богів, у той час, коли особисті нещастя, тимчасові труднощі сприймалися як втрата підтримки. Так, з метою розвіяти сумніви Тур йде до Перунової гори, підкоряючись волі волхва та свідомо вивисуючи його над собою («Опустив себе на коліна перед старим Славутою» [9, 26]); Буй молиться одразу кільком язичницьким богам, сподіваючись знайти підтримку у кожного з них, не виділяючи при цьому того, в якого вірує насправді тощо.

Локус язичницького капища має спільну рису для усіх без винятку давньоруських міст – Києва, Новгорода та Іскоростеня. Йдеться про відображення авторкою тради-

ційного для слов'ян місця: гори або пагорбів тощо, – що має неодмінно вказувати на непереісичність місії, покладеної на волхвів. Це безпосередньо пов'язано із сакральною для давньоруського міста топографією, адже, як підкреслює С. Домників, «в християнській і фольклорній традиції свята земля, містичний центр світу, завжди пов'язана зі світлорносністю і гірським підвищенням, що містить у собі семантику «сходження» як «просвітлення» [7, 344]. Подальший комплекс політико-ідеологічних уявлень про топографію міста Києва як давньоруської столиці та центру християнської релігії на Русі буде пов'язаний з київськими горами, що мають, на переконання І. Данилевського, принципово важливе, передусім сакральне забарвлення [6, 92].

Розлогий опис «зовнішності» кумира має підкреслено емоційний характер, що передає не лише власне авторську оцінку відображеного («Ідол Перуна мав завчасно знати про небезпеку й повідомляти полян про неї. Тож його червонясто-бурштинові очі відсвічували негаснучою іскрою – вдень і вночі. Очі Перунові були насторожі. Довге, до пліч волосся й довгі – ковані із срібла – вуса ідола переконували в суворості й непідвладності цього кумира» [9, 25]), але й слугує зразком декодування просторового незображального мистецтва (зразків архітектури) та їх перекодування у мистецтво слова. Йдеться, зокрема, про використання рецептивного й функціонального типів архітектурних знаків (за Г. Камочкіним [13]), метою яких є налаштування читача на певний тип сприйняття, його поінформованість щодо цілісності об'єкта й ключ до його «прочитання», а також своєрідне попередження про своєрідність його функціонування. Адже споглядання кумирів язичниками безпосередньо пов'язано із наділенням ідолів символічністю значень, що неодмінно має певний підтекст й вказує на прихований зміст (певна суворість погляду, зміна погоди у цей час тощо).

Слідуючи за традиційним уявленням про волхвів, передбачення яких вирізняється завуальованістю і є відповіддю на часто не озвучене запитання, у романі «Зрада, або Як стати володарем» відтворено глибинну суть

такого пророцтва, що має виразно філософічний характер («Недовершені умом звинувачують у своїй недолугості богів; знедолені винуватять за свої страждання щасливіших [...]. І ніхто не скаже: винен сам у своїх бідах [...]. Роби, що надумав робити. Бо то найбільша біда: могти і не зробити» [9, 26]). Натомість непокора перед волхвом, як-то наважився вчинити Величар через потребу залишатись добросердним й справедливим, призводить до поступового, але цілеспрямованого налаштування проти нього оточення. Адже таким вчинком – відмовою принести у жертву бранця-бодрича – він наважився поставити під сумнів силу і справедливість дій волхва, що неминуче призводить до розплати («Боги, яким вони щиро звірялись, зрадили їх. Тепер дають поміч лише багатим і властоїмцям. Полюбили золото їхні кумири і їхні волхви [...]. Тож яка дорога нині простолюдину: самим собі давати раду. Але як?» [9, 155]). У такий спосіб відбувається інтерпретація обряду жертвоприношення, адже його сакральність набуває рис злочинного, адже, як зауважував Н. Топоров, «факт святості жертви (саме жертвоприношення), що часто осмислюється як “чинення святості”, відтворення “священного”[...] достатньо відомий, але з’ясовується, що жертва пов’язана і з тим, що категорично протилежне святості, – зі злочином» [21, 38]

Відтак ця думка знаходить продовження у викривальному характері образу волхвів, метою яких є власне збагачення («...червоні чобітки з довгими халявками, які так веселили колись їй душу. – Ось... чобітки... Хзові! Візьми. – Нашому заступникові навіщо вони? – Ну ось іще – чаша. Роменська. За три лодії колись дали Величарові[...]. Ось іще напалок... срібний... – Простягла волхву. – Ярогнів мовчав. – А більше нічого немає! Прийми! – Це прийму! [...] А це забирай. – Кивнув на чобітки. – Напалок також візьму. Це потрібно Хорсові» [9, 65]), вивищення над містянами, встановлення і розширення їхньої зони впливу також й на державницькому рівні. Підтвердження таких припущень, тез часто знаходить відображення у авторських ремарках, які вирізняються об’єктивністю, всебічною обізнаністю («...боги пожирають пра-

ведників, плодять грішників, кличуть до смирення простих умом, а самі сіють кривду, обдурюють довірливих і щирих душею» [9, 141–142]; «Скрізь пхали себе в кумири, насаджували свою владу над племенами, змушували їх ставити собі пишні капища, кидати до ніг своїх ідолів золото й срібло... [...]. І все те вони робили для утвердження власного імені, з жадоби поклоніння» [9, 3]), можливістю помічати те, у чому обмежені герої романів, репрезентуючи водночас соціальний вимір середньовічного буття.

Водночас бажання волхва розширювати межі власного впливу, включаючи й політичний простір буття середньовічного міста, призводить до існування протиріч у межах язичництва. Так, дотримуючись історичного викладу щодо встановлення зв’язку між окремими давньоруськими землями та язичницькими богами, їхніми покровителями, Р. Іванченко вдається до цілком виправданого відображення конкуренції між їхніми посередниками, волхвами («Союзники твої – беззаконники нечестиві й злодії, усе роблять за мзду, уже осліпли в гонитві за нею! Бо кланяються цьому Змію Гориничу ненаситному. Вели забрати його з цього святого місця [...]. І чому цей віщун, якого він, Олег, тут посадив, так сміє говорити з ним? Хто повелитель цих гір і хто мусить тут наказувати? Він мовчки завернув назад. Не буде нічого говорити цьому знахабнілому віщуну!» [11, 67]). Це дає підстави стверджувати про авторську репрезентацію художньої дійсності: страх волхва перед можливою втратою власного впливу, зменшенням фінансової підтримки тощо. Існування таких першопричин могло стати сприятливими умовами для зміни переконань містян при появі нової віри у суспільстві.

На соціальному рівні найбільш предметно простежуються взаємовідносини й діалог християнства та вірувань предків, що, на думку С. Зражевського, виявлялись у суто зовнішньому практицизмі віри та абстрагованій, інтелектуалізованій релігійності. До того ж Кирило-Мефодіївська толерантність передбачала й певну «віротерпимість» до інших релігій, у тому числі й язичництва [8, 77–79]. Адже з прийняттям християнства

Оскольдом, наблизеними до нього особами та іншими містянами подальший розвиток релігійної свідомості середньовічних мешканців урбаністичного простору зазнає змін, а співіснування старої і нової віри серед містян реалізувалось у таких формах:

- 1) звернення одразу до язичницького й християнського богів;
- 2) несвідоме поєднання елементів обох вір (Славина молиться християнському Богу, але при цьому продовжує поклонятись Перуну; Ярка возносить хвалу язичницьким богам, але оплакує християнського священика Местивоя тощо);
- 3) обрядовість, що знаходить своє відображення у формі народнопоетичної творчості (детальний або схематичний опис обрядів, забобонів, звичаїв, молитов і замовлянь: «Зодягни красою і напої добротою дитя моє, великий Роде! І ти, воїне Перуне, натягни лук справедливості і врази супостатів наших, що чинять недобре. І дайнам мудрості, і позбав лукавства...» [9, 32]; «Ти перший між світилами. Покровитель Ночі й Питьми всюдисущої. Ти, володарю тиші й острожник дібров та гаїв [...]. Місяцюбатьку, погуби ворогів моїх, захочай нас від напасті, убережи від підступу, поверни до нені-матері, до роду-племені, до краю рідного...» [9, 209])) тощо.

Водночас тривале гармонійне співіснування язичництва і християнства на державному рівні не видавалось можливим з огляду на принциповість розбіжностей щодо визначальної вищої сили – волхвів чи священнослужителів. Якщо до появи перших впливів християнства визначальне значення під час ключових життєвих подій для середньовічних містян мали волхви, то після появи нової віри на цю роль почали претендувати священний клір.

Так, політична ментальність давньоруської свідомості в романі «Зрада, або Як стати володарем» вирізняється чіткою потребою заявити про себе як повноцінну державу і утвердитися на міжнародній арені. Одним із способів досягнення цієї мети було прийняття християнства, що мало стати запорукою розширення сфери впливу, пошуку союзників, у т.ч. й за рахунок укладення шлюбів.

Р. Іванченко вказує, що такий шлях видавався цілком можливим за умови толерантного ставлення до віри предків («–А наші боги? А Перун? Розгнівається... – Чи то роздумує, чи то сумнівається Оскольд. Бо сам тепер собі здивувався: колись у полоні прихилився до ромеїв і шанував їхнього бога. Тепер, у своїй землі, засумнівався в його силі. – Задумалась Славина. Затим рішуче глянула на Оскольда: – Нехай і наші будуть. Ми до них звикли. І вони не забувають нас...» [9, 383]). Водночас подібність можливого розвитку подій гальмувалася виникненням та тривалістю існування протиріч між прихильниками язичництва, насамперед зацікавленими у ньому волхвами, та християнства.

Політика Оскольда щодо поширення християнства, прийняття якого відкривало не лише нові можливості пошуку надійних союзників, але й забезпечувало ієрархічність влади, знаходила підтримку в оточенні його однодумців, посилюючи вплив влади останнього Києвича. Водночас це не могло не призвести до зростання незадоволення племінної верхівки, яка «була усунута від походів, від християнства, від величезного багатства, яке здобували в походах» [10, 28]. Прийняття нової віри осмислювалось прихильними до Гори киянами як поганій приклад, який їм князь подає, адже наважується йти проти традиції, знищуючи старожитні звичаї своїх предків.

У такий спосіб вибудовується амбівалентність міського простору щодо сприйняття і прийняття нової віри: Князівська Гора відкриває нові горизонти за допомогою християнства, у той час, коли населення Подолу та Слободи Києва віддає перевагу збереженню віри предків, а християнство тлумачить як вимушений крок на шляху до свободи. Саме прийняття християнства Славиною та Вадимом дає змогу врятуватися їм від хозарського полону («Вони хочуть усіх християн вивести з полону. Але ж ти не християнин?.. Хай зараз же охрестить... – Як же се? А наші боги? Розгніваються. – А ти відмолишся у них, брате. Чуєш? А завтра ченці й скажуть беку, що ти єсть християнин, і вони тебе заберуть із собою» [9, 295]).

Проблема поширення християнства у київоруській столиці та існування двовір'я у

її межах знаходить продовження у романі «Отрута для княгині». Зміщення кореляційних точок – християнство-язичництво – увиразнює державницьку політику давньоруських князів і засвідчує зміни у свідомості середньовічних містян. Так, за часів князування Олега на Горі домінують язичницькі вірування, що призводить до знищення храму Святого Миколи й першопочатків літописання на Русі, а серед простих містян набуває поширення християнство- віра, яка відкриває нові горизонти у створенні сім'ї, забезпечення її добробуту і щастя, можливості отримати освіту тощо («У Києві немало християн, отче. Усі вони тепер зачалися, бояться варяжинів. І Олега бояться» [9, 34]); схематичність відображення володарювання Ігоря з огляду на його пасивність, неспроможність самостійно приймати рішення все ж дозволяє стверджувати про його толерантність до поширення християнства й послаблення чітких меж між Горою та Подолом й слободами щодо старої й нової віри. Натомість зосередження уваги авторки на особливостях встановлення влади княгині-християнки Ольги дає підстави стверджувати про зміщення ключових акцентів щодо релігійних переконань: поширення християнства на околицях Києва було суголосним державницькій політиці Гори. Водночас співіснування двох протилежних на перший погляд вір призводило до виникнення двовір'я. До того ж, як зазначає Є. Голубинський, «метафізично язичництво при ближчому розгляді близьке християнству, а релігійна метафізика язичництва вище багатьох релігійних побудов» [5, 171].

Так, після повернення із Царгорода Ольга з воями приносить у жертву Перуну когутів біля крилатого дуба, що на вершині острова. За повір'ям, язичницький бог має визначити, у який спосіб це має відбутися: потрібно випустити півнів на волю, «забити в жертву» чи з'їсти всій громаді. Якщо воїни-язичники шукають тут знаки природи, які нібито подає Перун («Навколо притихли, підвели голови догори. Княгиня також поглянула вгору й завмерла: на товстезному стовбурі дуба під самим чорним верховіттям стирчало два здоровенних ікла дикого вепра. А над ним сяяли два блискучих чорних ока» [11, 411]), то Оль-

га, княгиня-християнка, попри бажання бути ближчою до бояр, убачає у цьому цілком логічне пояснення: «Не відразу здогадалось, що то було два відгранених коштовних камені, котрі мерехтіли в похмурих сутінках. Від несподіванки здригнулась, коли навколо неї почали падати ниць прибулі з нею люди і головою притискуватись до землі» [11, 411].

Окрім зміни світогляду середньовічних містян внаслідок існування двовір'я у межах давньоруського міста доволі помітним видається відображення протиріч між містянами й представниками священицького кліру та язичницькими волхвами. Так, найбільш предметним уособленням таких протиріч є зображення боротьби волхва Славути за останню спробу збереження власного впливу та язичницьких вірувань у киеворуській столиці («Геть із Києва зі своїми святителями! Геть, клята, зі своїм Богом! Прокляття твоєму роду і тобі, лукавице окаянна! Кров твоя хай порятує нас! Кров!..» [11, 245]). Натомість художнє потрактування давньоруських джерел, в основі яких лежать міфологічні (у т.ч. язичницькі й біблійні) й історичні елементи, знаходить відображення в авторській інтерпретації морально-етичного ідеалу мудрої правительки (за О. Сліпушко [19]) – відмові від її образу як жорстокої, хитрої й підступної правительки-християнки. Йдеться, зокрема, про тривалу боротьбу за збереження власних позицій, яка досягається мудрістю і виваженістю дій, що межує подекуди з рішучою потребою оберігати від підступів бояр власних дітей («Княгиня притискувала дітей до грудей, а сльози ручаями текли по щоках. Змивали сажу і порох з обличчя. Це були сльози перемоги матері. Жінки, що дарує землі життя» [11, 246]).

Поширення впливів нової віри у киеворуській столиці не видавалось можливим без оперття на ключові догми середньовічної аскези – самоприниження, покору, відречення від мирського життя на шляху до Бога тощо, що безпосередньо впливало на зміну етичної й естетичної свідомості суспільства, історичного мислення тощо. Відтак інтерпретація представників священицького кліру в творчості Р. Іванченко реалізується у двох ключових аспектах: слідування за традиційною для

давньоруських книжників концепцією християнського дискурсу та її власне авторська інтерпретація. При цьому підпорядкування аскетичній доктрині священниками та ченцями передбачає, як зауважує І. Ісіченко, «трансформацію внутрішнього світу й способу життя» [1, 7].

Найбільш предметним втіленням аскези є відображення схимництва Степка Книжника та його учнів. Зосередження уваги на внутрішніх якостях Степка, що повною мірою корелюють із моделлю середньовічного служителя церкви, його готовності приймати земні випробування, безкорисливості вчинків тощо дає підстави стверджувати про витворення узагальненого, близького до ідеального, образу ченця («Добре відав Степка, що у рідній вітчизні пророки завжди гнані. Тому й не гнівився ні на просвітера Григорія, ні на людський поговор. Терпеливо ніс свою чашу покорі й терпіння [...]. Степка також не шукав ніякої користі для себе. Шукав, проте, благоді і слави для Києва і свого краю. Просив у Бога дати йому силу душі силу розмислу, щоб зростити у своїй землі духовний сад [...], щоб його плодами наситились спрагли до знань. Перекладав книги про життя святих і шляхи до безсмертя...» [11, 261]). Функціонування виразно позитивного образу книжника Степка, в якому тривалий час духовне бореться з тілесним, перемагаючи його, знаходить відгук у справах його послідовників, у т.ч. й діяннях сина княгині Ольги Гліба. Це дає підстави стверджувати про послідовність поширення християнства у межах Києва і його околиць та вказати на домінантність моральних якостей власне давньоруських служителів церкви на відміну від привнесених Візантією.

Йдеться, зокрема, про відображення вад представників священницького кліру, релігійна політика яких безпосередньо визначає особливості співіснування старої й нової віри, синкретичність їхніх поглядів тощо. Подібно до язичницьких волхвів, священники не позбавлені жадоби до влади, розцінюючи християнство як можливість вивищитися над іншими, здобувши нібито належну оцінку власних діянь. Виявом такого прагнення пресвітера Григорія є бажання створити власну руську митрополію, що уможливило б зміцнення політичної позиції Русі загалом й

Києва зокрема. Утім Р. Іванченко підкреслює, що така політика Григорія не заснована виключно на релігійних переконаннях, адже вказує на вагомості у його житті світських бажань («Звісно, він дбав і про себе, коли відтручував від неї отого Степка Книжника [...]. Бо той замахнувся на його святе місце, на його першість – саме він, Григорій, має стати київським митрополитом. Він! Виучень царгородських схол, охоронець князівської честі і майбуття їхніх дітей» [11, 321]; «На схилі віку його просто переслідувала ця мета – здобути собі великих почесей від Царгорода і стати тутешнім митрополитом» [11, 337]).

Таким чином, авторське бачення язичницького і християнського дискурсів репрезентує образно-символічне поновлення ланцюга подій і часів, формування давнішої християнської традиції, аніж традиційно представлена киеворуськими книжниками. Зосередження уваги Р. Іванченко на міському просторі IX–X століття, що корелює з часом «Оскольдового хрещення» і є передумовою виникнення двовір'я, втілюється у відображенні язичницького світогляду, поступовості входження нової віри у всі сфери людського буття та, як наслідок, зображення способу й форм співіснування віри предків та нової релігії. Язичницький спосіб осягнення простору середньовічного міста оприявнюється образами волхвів, ідолів «віри предків» та локусу капищ, завершеність відображення яких доповнюється символічністю вкладених у них смислів: урочистість повсякденності дій, сакральність топографії тощо.

Співіснування віри предків і християнства у межах урбаністичного простору втілюється у таких його рисах як відтворення змін свідомості містян (одночасному молінні до язичницького й християнського богів, несвідомому поєднанні обох вір, обрядовості, що знаходить відображення у народнопоетичній творчості тощо), амбівалентність міського простору щодо прийняття нової віри, встановлення принципів розбіжностей щодо визначальної вищої сили – волхвів чи священнослужителів. Наслідування ключових для християнської аскези рис середньовічного книжника лежить в основі ідеального образу схимника Степка, що дає підстави стверджувати про зрозумілість християнської доктрини

серед містян, їхню підтримку нової віри тощо; натомість існування таких якостей, якими наділений пресвітер Григорій, пояснює труднощі входження нової віри у всі сфери людського буття та спробу поширення власного впливу, включаючи державницький вимір. Отож, середньовічне місто у творчості Р. Іванченко втілено як окремий простір, у межах якого упродовж тривало часу співіснують язичництво й християнство. Тривалість і поступовість поширення нової віри у киеворуській столиці авторкою безпосередньо пов'язується з державницькою політикою кня-

зя, репрезентуючи відтак місто як таке, що могло у такий спосіб здобути право отримати визнання у світі. Водночас підкреслюється, що синкретичність існування віри предків та нової релігії, зокрема шляхом асиміляції міфологічних уявлень, вірувань і забобнів християнством, накладає відбиток на суспільний, державницький, культурний тощо виміри буття міського простору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей відображення топографії середньовічного міста в історичних романах Раїси Іванченко.

Список використаних джерел

1. Архієпископ Ігор (Ісиченко Юрій Андрійович). Аскетична література Київської Русі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література»/ Архієпископ Ігор (Ісиченко Юрій Андрійович). – К., 2009, – 27 с.
2. Башук Н. Язичництво як складова української національної ідентичності в романі Раїси Іванченко «Отрута для княгині» / Н. Башук // Бахмутський шлях. – 2011. – №3/4 (62/63). – С. 139 – 144
3. Борейко Ю.Г. Язичництво у контексті становлення народного християнства в Київській Русі (друга половина IX – середина XIII століть) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Ю.Г. Борейко. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/16824.html>.
4. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. – К.: Наукова думка. – 1988. – 259 с.
5. Голубинский Е.Е. История русской церкви: в 2 т. / Е.Е. Голубинский. – М.: Университетская Типография, 1901. – Т. 1. – Первая половина тома. – 845 с.
6. Данилевский И.Н. Библия и Повесть временных лет/ И.Н. Данилевский // Отечественная история. – 1993. – № 1. – С. 92.
7. Домников С.Д. Мать-земля и Царь-город / С.Д. Домников. – М., 2002. – С. 344
8. Зражевський С.М. Формування національної релігії українців як процес історичного діалогу двох релігійних культур / С.М. Зражевський // Вісник Житомирського державного університету. Серія «Філософські науки». – 2012. – Випуск 63. – С. 76 – 81
9. Іванченко Р. Зрада, або Як стати володарем: [роман]/ Р. Іванченко. – К.: Український центр духовної культури. – 1996. – 456 с.
10. Іванченко В.П. Історія без міфів: Бесіди з історії укр. державності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: МАУП, 2007. – 624 с.
11. Іванченко Р. Отрута для княгині: [роман]/ Р. Іванченко. – К.: «СПАЛАХ» ЛТД. – 1995. – 464 с.
12. Калакура Я.С. Ментальний вимір української цивілізації / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. – К.: Генеза, 2017. – 560 с.
13. Камочкин Г.А. Семиотические основания изучения архитектурной деятельности / Г.А. Камочкин // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 4. – Том 1 (Гуманитарные науки). – С. 255–259
14. Кузьмин А. Г. «Мудрость бо велика есть...» / А.Г. Кузьмин // Златоструй. Древняя Русь X – XIII вв. – М., 1990. – С. 8–34
15. Мізінкіна О. Магічна обрядовість як вияв сакрального в історичній романістиці Раїси Іванченко / О. Мізінкіна // Питання літературознавства. – 2011. – Випуск 82. – С. 247 – 254
16. Мізінкіна О. Народнопоетичні жанри в історичній романістиці Раїси Іванченко/ О. Мізінкіна // Проблеми сучасного літературознавства. – 2002. – Вип. 10. – С.203 – 209
17. Ніколаєнко В.М. Історичні романи Раїси Іванченко про Давню Русь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / В.М. Ніколаєнко. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
18. Славинський М. Милосердя та любов: від язичництва до нової віри / М. Славинський // Віче. – 2013. – №13. – С. 56 – 57
19. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII століття) / О. Сліпушко. – К.: Аконті, 2009 – 416 с.
20. Стратонова Н. Двовір'я як феномен релігійної ідентичності Київської Русі / Н. Стратонова // Наукові записки. Серія «Культурологія». – 2011. – Випуск 7. – С. 294 – 302
21. Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику / В.Н. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках / В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1988. – С. 7–60.
22. Християнізаційні впливи в Київській Русі за часів князя Оскольда: 1150 років : матеріали міжнародної наукової конференції / Інститут археології НАН України, Інститут історії України НАН України, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, Карпатський університет імені Августина Волошина, Ужгородська українська богословська академія ім. свв. Кирила і Мефодія, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського, Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка, Товариство пам'яті князя Оскольда (м. Київ), релігійно-філософський та культурологічний журнал «Віра і Життя». – Чернігів, – Луцьк. – 2011. – 306 с.
23. Черниш А.Є. Художня рецепція киеворуських тем і образів у літературі ХХ століття / А.Є. Черниш // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки (Літературознавство)». 2015. – №1 (15). – С.225 – 239

References

1. Arkhiyepyskop Ihor (Isichenko Yuriy Andriyovych). Asketychna literatura Kyiv's'koyi Rusy: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrayins'ka literatura»/ Arkhiyepyskop Ihor (Isichenko Yuriy Andriyovych). – K., 2009. – 27 s.
2. Bashuk N. Yazychnytstvo yak skladova ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti v romani Rayisy Ivanchenko «Otruta dlya knyahyni» / N. Bashuk // Bakhmut-s'kyy shlyakh. – 2011. – №3/4 (62/63). – S. 139 – 144
3. Boreyko YU.H. Yazychnytstvo u konteksti stanovlennya narodnoho khrystyyanstva v Kyiv's'kiy Rusi (druha polovyna IKH – seredyna KHIII stolit') [Elektronnyy resurs]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny» / YU.H. Boreyko. – Rezhym dostupu: <http://disser.com.ua/contents/16824.html>.
4. Braychevs'kyy M. Utverdzhennya khrystyyanstva na Rusi / Braychevs'kyy M. – K.: Naukova dumka. – 1988. – 259 s.
5. Holubynskyy E.E. Ystoryya russkoy tserkvy: v 2 t. / E.E. Holubynskyy. – M.: Unyversytet'skaya Tipohrafiya, 1901. – T. 1. – Pervaya polovyna toma. – 845 s.
6. Danylevskyy Y.N. Byblyya y Povest' vremennykh let/ Y.N. Danylevskyy // Otechestvennaya ystoryya. – 1993. – № 1. – S. 92.
7. Domnykov S.D. Mat'-zemlya y Tsar'-horod / S.D. Domnykov. – M., 2002. – S. 344.
8. Zrazhevs'kyy S.M. Formuvannya natsional'noyi relihiyi ukrayintsiv yak protses istorychnoho dialohu dvokh relihiynykh kul'tur / S.M. Zrazhevs'kyy // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnogo universytetu. Seriya «Filosofs'ki nauky». – 2012. – Vypusk 63. – S. 76 – 81.
9. Ivanchenko R. Zrada, abo Yak staty volodarem: [roman]/ R. Ivanchenko. – K.: Ukrayins'kyy tsentr dukhovnoyi kul'tury. – 1996. – 456 s.
10. Ivanchenko V.P. Istoriya bez mifiv: Besidy z istoriyi ukr. derzhavnosti: navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. 2-he vyd., pererobl. i dopov. – K.: MAUP, 2007. – 624 s.
11. Ivanchenko R. Otruta dlya knyahyni: [roman]/ R. Ivanchenko. – K.: «SPALAKH» LTD. – 1995. – 464 s.
12. Kalakura YA.S. Mental'nyy vymir ukrayins'koyi tsyvilizatsiyi / YA.S. Kalakura, O.O. Rafal's'kyy, M.F. Yuriy. – K.: Heneza, 2017. – 560 s.
13. Kamochkyn H.A. Semyotycheskye osnovanyya yzuchenyya arkhytekturnoy deyatel'nosti / H.A. Kamochkyn // Yaroslavskyy pedahohycheskyy vestnyk. – 2012. – № 4. – Tom 1 (Humanitarnye nauky). – S. 255–259
14. Kuz'myn A. H. «Mudrost' bo velyka est'...» / A.H. Kuz'myn // Zlatostruy. Drevnyaya Rus' KH – KHIII vv. – M., 1990. – S. 8–34.
15. Mizinkina O. Mahichna obryadovist' yak vyav sakral'noho v istorychniy romanistytsi Rayisy Ivanchenko / O. Mizinkina // Pytannya literaturoznavstva. – 2011. – Vypusk 82. – S. 247 – 254.
16. Mizinkina O. Narodnopoetychni zhanry v istorychniy romanistytsi Rayisy Ivanchenko/ O. Mizinkina // Problemy suchasnoho literaturoznavstva. – 2002. – Vyp. 10. – S.203 – 209.
17. Nikolayenko V.M. Istorychni romany Rayisy Ivanchenko pro Davnyu Rus': avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrayins'ka literatura» / V.M. Nikolayenko. – Zaporizhzhya, 2002. – 20 s.
18. Slavyn's'kyy M. Myloserdya ta lyubov: vid yazychnytstva do novoyi viry / M. Slavyn's'kyy // Viche. – 2013. – №13. – S. 56 – 57.
19. Slipushko O. Evolyutsiya ta funktsionuvannya literaturnykh obraziv u knyzhnosti Kyjevorus'koyi derzhavy (KHI – persha polovyna KHIII stolittya) / O. Slipushko. – K.: Akonit, 2009 – 416 s.
20. Stratonova N. Dvovir'ya yak fenomen relihiynoyi identychnosti Kyiv's'koyi Rusi / N. Stratonova // Naukovi zapysky. Seriya «Kul'turolohiya». – 2011. – Vypusk 7. – S. 294 – 302.
21. Toporov V.N. O rytuale. Vvedenye v problematyku / V.N. Toporov // Arkhaycheskyy rytual v fol'klornykh y ranneyliteraturnykh pamyatnykakh / V.N. Toporov. – M.: Nauka, 1988. – S. 7–60.
22. Khrystyyanizatsiyni vplyvy v Kyiv's'kiy Rusi za chasiv knyazya Oskol'da: 1150 rokov : materialy mizhnarodnoyi naukovo-y konferentsiyi / Instytut arkheolohiyi NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, Chernihiv's'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni T.H. Shevchenka, Karpat-s'kyy universytet imeni Avhustyna Voloshyna, Uzhhorods'ka ukrayins'ka bohoslavs'ka akademiya im. svv. Kyryla i Mefodiya, Natsional'nyy arkhytekturno-istorychnyy zapovidnyk "Chernihiv starodavniy", Chernihiv's'kyy istorychnyy muzey im. V.V. Tarnov's'koho, Chernihiv's'ka oblasna universal'na naukova biblioteka im. V.H. Korolenka, Tovarystvo pam'yati knyazya Oskol'da (m. Kyiv), relihiyno-filosofs'kyy ta kul'turolohichnyy zhurnal "Vira i Zhyttya". – Chernihiv, – Luts'k. – 2011. – 306 s.
23. Chernysh A.YE. Khudozhnya retseptsiya kyjevorus'kykh tem i obraziv u literaturi KHKH stolittya / A.YE. Chernysh // Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Seriya «Filolohichni nauky (Literaturoznavstvo)». 2015. – №1 (15). – S.225 – 239.

ТАІСА ЛІТВІНЧУК

Kiev

PAGAN AND CHRISTIAN DISCOURSES AND THE IMAGE OF THE MEDIEVAL CITY IN RAISA IVANCHENKO'S WORKS («BETRAYAL, OR HOW TO BECOME A RULER» AND «POISON FOR THE PRINCESS»)

The article is devoted to examining the peculiarities of pagan and Christian discourses within the conditions of establishing and functioning of the medieval city in the historical novels «Betrayal, or How to Become a Ruler» and «Poison for the Princess» by Raisa Ivanchenko. The research reveals that the pagan way to comprehend reality is embodied in the manifestation of the magicians, the locus of pagan temples and the symbolism of their implications representing the urban space. Along with that, the coexistence of the faith of ancestors and Christianity in Raisa Ivanchenko's works is realized through the reflection of changes in the conscience of city dwellers – praying to pagan deities as well as to the Christian God. It was traced that the difficulties in coexistence of the two faiths at the state level are presented by the author

through the ambivalence of the city and its outskirts, fundamental disagreements over the prevailing higher authority – the magicians or priesthood.

Key words: city, the Middle Ages, Christianity, paganism, Raisa Ivanchenko.

ТАИСА ЛИТВИНЧУК

г. Киев

ЯЗЫЧЕСКИЙ И ХРИСТИНСКИЙ ДИСКУРСЫ И ОБРАЗ СРЕДНЕВЕКОВОГО ГОРОДА В ТВОРЧЕСТВЕ РАИСЫ ИВАНЧЕНКО («ПРЕДАТЕЛЬСТВО, ИЛИ КАК СТАТЬ ВЛАСТЕЛИНОМ» И «ЯД ДЛЯ КНЯГИНИ»)

Статья посвящена изучению особенностей языческого и христианского дискурсов в условиях становления и функционирования средневекового города в исторических романах «Предательство, или Как стать властелином» и «Яд для княгини» Раисы Иванченко. Определено, что языческий способ постижения действительности воплощается в изображении волхвов, локуса языческих капища и символичностью вложенных в их смыслов, которые представляют городское пространство. В то же время сосуществование веры предков и христианства в творчестве Р. Иванченко реализуется в воспроизведении изменений сознания горожан – одновременной мольбе языческим и христианским богам. Прослежено, что трудности в сосуществовании обоих верований на государственном уровне представлены автором с помощью амбивалентности города и его окрестностей, принципиальные расхождения в отношении определяющей высшей силы – волхвов или священнослужителей.

Ключевые слова: город, Средневековье, христианство, язычество, Р. Иванченко.

Стаття надійшла до редколегії 13.04.2018

УДК 821.161.2

ОЛЕСЯ МІНЕНКО, ЯНА СНІСАРЕНКО

м. Черкаси

alesyaminenko@ukr.net

НАЦІЄТВОРЧИЙ МОТИВ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТВОРІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

У статті описано націєтворчий мотив у перекладацькій діяльності Івана Франка творів Вільяма Шекспіра. Було виявлено основні риси інтерпретаційних доміант художнього перекладу українського письменника. З'ясовано теоретичні аспекти художнього перекладу як форми міжлітературних зв'язків. Переклад є одним із важливих способів входження твору у «чуже» середовище, оскільки він, у порівнянні з іншими видами рецепції, дозволяє іншомовному читачу ознайомитися з текстом твору. Порівняно з оригіналом художнього перекладний твір має яскраво виражені особливості. До його специфічних рис належать: вторинність, тобто залежність від об'єкта перекладу, своєрідність комунікативної моделі (автор – перекладач – читач), багатоваріантність реалізації (оригінал дає поштовх до численних перекладів).

Ключові слова: переклад, твір, рецепція, письменник, текст, література.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного літературознавства у працях, які досліджують рецепцію, порушуються питання вивчення особливостей розвитку національної художньої системи у зв'язку з перекладом іншомовних творів і їх «життям» в іншій культурі. Про це доречно говорити, вивчаючи літературу XIX століття, оскільки для цього періоду характерні світоглядно-філософські та образ-

ні трансформації, що спричинилися до оновлення художньої свідомості в Україні.

Метою статті є визначити націєтворчий мотив у перекладах творів Шекспіра українським письменником Іваном Франком.

Рецепція художнього перекладу текстів становить складну перекладацьку проблему, яка впливає на адекватність сприйняття і визнання письменника в іншомовному культурному